

Dr. Szabó Irén

A vallásgyakorlat gesztusai, mint kulturális jelek

Tisztelt kollégák, kedves hallgatók!

A kultúra élete és továbbélése, átadása, vagyis a hagyomány szempontjából a legnehezebben megragadható műveltségi elemek közé tartoznak a különböző emberi gesztusok. A saját kultúra vizsgálata esetében, az egy nyelvet beszélők közösségében a kulturális differenciák sokszor rejtve maradnak, mivel a verbális megértés azonosságot teremt. Nem jut eszünkbe rákérdezni arra, ami természetes. Magatartási, viselkedési módok, olyan köznapi szokások mint az állás, ülés, járás mikéntje, a fejtartás, kéztartás, kézmozdulat jelentése, a mindennapi érintkezés mozzanatai mind-mind olyan kulturális szignálok, amelyek önálló jelentéssel bírnak és történelmi időtől, társadalmi hovatartozástól függően változnak. (höflichkeit, udvariasság)

A köznapi túl, az ünnepi, kiemelt időben és térben zajló magatartási és viselkedési módok, gesztusok bár szabályozottabbak, szembetűnőbbek, elemei mégis nehezen leírhatók. Az apró mozdulatokban, gesztusokban elraktározódó, észrevétlenül megőrzött tudás gazdag tárháza mind a kultúrára mind az azt hordozó egyénre, közösségre vonatkozó információknak.

(Először kb 25-30 évvel ezelőtt egy terepmunka során ragadott meg ez a téma, de nem gondoltam tovább. Az Őrségben: cséphadaróval rozstot csépelte egy koros férfi. Maga az eszköz, a használata..., aztán szalmából kötelet csavart. Gyakorlott, pontos, gazdaságos mozdulatok.....)

Az emberi gesztusok a lassan változó, ezért az egyén és közösség múltjáról sok információt hordozó kulturális szokások közzé tartoznak. Fokozottan érvényes ez a vallási élet gesztusaira is.

Kutatómunkám során a vallási kultúra sajátos, a beszélt és írott nyelv mellett önálló jelentőséggel bíró megnyilvánulási formáit a gesztusokat vizsgálom a magyarországi görögkatolikusság vallásgyakorlata alapján.

A hétköznapi életben előforduló, a mindennapi kommunikációt kísérő gesztusok is bár kultúránként, társadalmi rétegenként, korosztályonként lehetnek eltérőek, formailag mégis sokkal kevésbé szabályozottak, mint a vallásgyakorlat gesztusrendszere. A vallási gesztusnyelv formai kötöttsége, eltérése a hétköznapokban megszokott mozdulatoktól, évszázadok során kialakult kulturális tartalmakat hordoz. Az általam vizsgált vallási gesztusok némelyike évezredes múlttal rendelkezik, de a formai azonosság ellenére ezek tartalma és használata az egyén és közösség jelen állapotáról tudósít. Kutató munkám célja az volt, hogy a magyarországi görög katolikusság gesztusinventárát, gesztusszótárát elkészítsem, az egyes gesztusok általános történeti, művelődéstörténeti és sajátos keleti keresztény liturgiátörténeti háttérére rávilágítsak.

A gesztusokat formai szempontból a vallásgyakorlat kontextusában élő kommunikációs eszközként írom le. Tartalmilag pedig az egyéni és közösségi vallási identitás jelzőjeként vizsgálom.

A vallásgyakorlat egyéni és közösségi formái kommunikációs modellként is leírhatók. Az ember nonverbális megnyilvánulásainak, köztük a mozgásos elemeknek minden mozzanata lehet informatív, de csak akkor kommunikatív, ha szándékos információ közlés történik. A kommunikációban jelzésről van szó, az informatív viselkedésben pedig jeladásról.¹ A vallásgyakorlat rendszerében e kettő együtt van jelen.

A kommunikációval foglalkozó szakirodalmak sokféle kommunikációs modellt ismernek, amelyeket két fő csoportra lehet osztani. Az egyik a közlekedési vagy

---

¹ Magyar Néprajzi Lexikon 2. 1979. 286-287.

folyamat modell, amely az üzenetek közlésére helyezi a hangsúlyt, a másik a rituális vagy szemiotikai modell, mely a kommunikáció meghatározott kultúrában gyökerezését emeli ki. (Andok, 1998. 266.) Én ez utóbbi szerint tekintek a vallásgyakorlat nem verbális kifejezőeszközei közül a gesztusokra.

A kutatott terület:

1. A magyarországi görög katolikuság: vallási és etnikai szempontból is kisebbségi kultúrája, ezen belül vallási néprajza a néprajztudomány kevésbé feltárt területei közé tartozik. Kutatási területem bázisát az észak-kelet magyarországi Hegyköz görög katolikus közösségei alkották. Ez a vidék a 18. század folyamán ruszin és szlovák telepésekkel népesült be, akik keleti keresztény (ortodox) hagyományokat hoztak magukkal. Az identitásuk legerősebben a vallásgyakorlat sajátosságaiban őrződött meg, legszembetűnőbben épp a gesztusokban. Ugyanakkor a felekezeti eltérő környezet hatása sajátos határjelenségeket, átmeneti formákat hozott létre. Ezen kívül országszerte több mint 40 közösségben végeztem anyaggyűjtő megfigyeléseket.

2. Gesztusok: A magyar nyelv a gesztus szót számos más nyelvhez hasonlóan a latin nyelvből vette át. A latin 'gestus' (gero) igéből származik, melynek jelentése: 'megszokottan használ', 'hord', 'ellát', 'végbemegy', 'történik'. Mai nyelvhasználatunkban 'taglejtés', 'magatartás', 'testmozdulat' értelemben használjuk. A 'gestus' szó jelentéstartománya az ókortól a koraújkorig jelentősen változott aszerint, hogy az egész test mozgását értették alatta vagy csupán a végtagok, esetleg csak a kéz mozgását, mozdulatait² Gecser Ottó a gesztusok észlelésének koraújkori változását vizsgálva a jelenkori kutatásban is jól használható definíciót fogalmaz meg, miszerint "minden olyan mozdulatot vagy testtartást *gesztus*nak nevezünk, amely az adott korszakban, helyen és

---

² Gecser 2002. 106.

társadalmi környezetben, tipikus módon, kulturális jelentőséggel ruházható fel, és így esztétikai, etikai, vallási vagy politikai elemzés tárgyává tehető...a test „viselésének” (a „magaviseletnek”) és „használatának” módjára, a ritualizált mozgássorokra vonatkozik, függetlenül attól, hogy a cselekvő tulajdonít-e értelmet a mozdulatainak vagy sem.”³ Több meghatározás a gesztust az emberi viszonylatokban megnyilvánuló mozgásként, s mint ilyen a kommunikációs aktus részeként fogalmazza meg. (Hoppál, 1972. 75.) A gesztusok az ember kommunikatív viselkedésének részét alkotják. Ma általános az a vélemény, hogy a gesztusok a nyelvi közlést kísérik vagy kiegészítik azt, így megértésükhöz az egész kommunikációs rendszert kell vizsgálni.

A mindennapi életben használt gesztusok lehetnek ösztönösek vagy akaratlagosak, velünk születettek és tanulhatók. A tanult, kulturális gesztusok azok, amelyek lehetnek önállóak. Nem feltétlenül kapcsolódnak a beszélt nyelvhez. Ilyen például nagyon sok népnél a tánc gesztusrendszere, bizonyos ceremoniális vagy rituális gesztusok, és ezek közé tartozik a vallásgyakorlat számos eleme is.

A vallásgyakorlat gesztusainak, mint társadalmi és kulturális információ hordozóknak a tematikus vizsgálatára a magyar szakirodalomban sem a néprajztudományon belül, sem pedig más diszciplínák területén nincs példa. Éppen ezért a lehetséges források feltárását, a leírás és az elemzés szempontjainak kidolgozását egyaránt el kellett végezniem.

A témával kapcsolatos szakirodalmon túl kutatásom két forrásra épül.

---

³ Uo.

1. Terepmunka: 1990-ben végeztem először görög katolikus településen terepmunkát. Módszeres anyaggyűjtést 1995-97 között végeztem: közvetlen megfigyeléssel (hétköznapi és ünnepi szertartásokon az év egésze folyamán), kikérdezéssel, interjúkkal. Részterületekre vonatkozó anyaggyűjtést azóta is folyamatosan végzek. Az így gyűjtött anyag elsősorban a jelenre vonatkozik, amihez kapcsolódik az emlékezettel még elérhető kb. hetven év. A gesztusokat nehéz dokumentálni fotózással. A mozdulat csak leírással, filmen rögzíthető.

2. Írott források:

A magyarországi görög katolikusság kutatásában kevés, rendezetlen vagy nehezen hozzáférhető írásos forrás áll a kutatók rendelkezésére. A legnagyobb mennyiségű anyag Beregszászon és Eperjesen illetve Kassán található. A témámhoz kapcsolódó legfontosabb forrást a különböző liturgikus könyvek és imakönyvek jelentik. Az adatgyűjtéshez megkaptam egy magánkézben lévő, páratlan ritkaságú görög katolikus imakönyv gyűjteményt, amely a múlt század közepétől kezdődően máig, több mint száz könyvet tartalmaz. Az ezekben található adatokat történeti, összehasonlító anyagként használom, de felhívja a figyelmet az előírás és gyakorlat közti eltérésekre is.

A téma feldolgoása: (1. kép. tartalomjegyzék)

A rendelkezésemre álló anyagot két nagy fejezetben rendszerezem és elemezem.

I. A templomi viselkedés gesztusai - gesztusinventár.

Itt a keleti egyház tiszteleti formáit tekintem át, a mai gyakorlatot összevetve a liturgikus irodalommal és bemutatom annak teológiai hátterét. A görög katolikus vallásgyakorlat gesztusainak leírása során külön vizsgálom a testtartásokat és az egész testtel végzett mozdulatokat, mint az **állás, ülés, térdeplés, főhajtás, meghajlás, teljes leborulás**, és a valamely testrészrel végzett mozdulatokat, mint a keresztvetés, a szakrális csók és az érintés különböző formáit.

Vizsgálom a szöveg és gesztus kapcsolatát. Mivel a görög katolikus egyház vallásgyakorlata évszázados, évezredes liturgikus hagyományok kötött szövegeire épül a szöveg kapcsolódó gesztusokat őrzött meg és viszont, a gesztusok utalnak szövegtartalomra. (Példa: kereszttetés a Szentháromság személyeinek említésekor. 3-4. századra nyúlik vissza, Szentháromság viták Aranyházú Szent János liturgiájának keletkezési idejében) A vallási gesztusokat jeleknek tekintem, amelyek egy sajátos nyelvet alkotnak. Ezt a gesztusnyelvet, egy többirányú kommunikációs modell részként is elemzem.

II. A vallási gesztusok differenciáló szerepe.

Megvizsgálom miben tér el egymástól a férfiak és nők templomi viselkedése, hogyan szocializálják a gyerekeket a vallási gesztusokkal, miként térnek el egymástól a vallásgyakorlat formái életkor vagy társadalmi státus tekintetében. Mennyiben eltérő a pap és más egyházi személyek vallási gesztusnyelve, és ez milyen hatással van a közösség tagjaira. A gesztusok az egyéni és közösségi vallási identitás intenzitásának fokozatait, illetve a szekularizáció mértékét is jelzik. Megkísérlem a nonverbális kifejezőeszközök ezen belül is a gesztusok elemzésének segítségével bemutatni ezt.

A feldolgozás módszere:

A rendelkezésemre álló anyagnak már a gyűjtése során figyelembe vettem a történetiség és az összehasonlítás követelményeit. A feldolgozásban összehasonlító folklorisztikai valamint kommunikációelméleti módszereket használok, s az adatok értelmezésében történeti, liturgiátörténeti, teológiai szempontokat veszek figyelembe.

Példa egy gesztus bemutatásán keresztül.

A kereszttetés, mint a görög katolikus vallásgyakorlat egy gesztusa

A kereszttetést a szakrális kommunikáció egyik elemét (csatornáját), ugyanakkor a keresztény kultúrának, egy formájában, használati módjában és

környezetében történetileg változó, de máig élő elemét, legkifejezőbb ismertetőjelét mutatom be.

A keresztvetés gesztusának történeti és formai szempontú bemutatásán túl leírásomban fontos szempontként vettem figyelembe J. Cl. Schmidt megállapítását, melyet a középkori ember gesztusainak elemzése során megfogalmazott. E szerint az ember a gesztusaival soha nincs egyedül. A vallásgyakorlat minden mozdulata Isten szeme előtt, az őrzőangyal vagy az ördög szeme láttára történik. (Schmidt 1992. 21.) Tehát a vallásos ember, akár egyedüli vallásgyakorlata során is közösségbe, kapcsolatteremtő viszonyba lép be, ahol ő csupán az egyik szereplő. Ez azt is jelenti, hogy a vallásgyakorlat különféle jelei, mint például a keresztvetés, meghajlás, érintés, csók gesztusai nem elsődlegesen az emberek közti kommunikációt szolgálják, hanem a transzcendenssel való kapcsolatteremtés a céljuk. A szakrális kommunikáció során az ember az Istennel lép kapcsolatteremtő viszonyba. Ez nem jelenti azt, hogy a szakrális kommunikáció teljesen elszakadna az emberek közötti kommunikációtól. A közösségben végzett vallásgyakorlat, benne a nem verbális kifejezőeszközök egyidejűleg kapcsolatot hoznak létre az emberek között is, és mint ilyenek számos közösségi, társadalmi és történeti meghatározottsága van.

A kereszt egyike az emberiség legegyszerűbb és legrégebb szimbólumainak. Ikonográfiai jelként már a kereszténység előtt is ismert volt, de a kereszténység számára vált központi szimbólummá, mintegy vallási ismertetőjellé. *Szt. Pál: a kereszt a pogányoknak botrány, a keresztények számára: üdvösség jele. Ma: kereszt betiltása, leszedése.*

Korai története még nem teljesen feltárt. A kereszténység első évszázadainak bonyolult tudatosodási folyamatai és a kereszténység terjedése volt ahhoz szükséges, hogy a kereszt a negatív értékítélettől - a rómaiak bitófája, Jézus kivégzésének eszköze - a megváltás és a győzelem jelévé formálódjon és ezzel

párhuzamosan, mint apotrópeikus jel, a gonosz eltávolítására, távoltartására használt jellé váljon..

Ennek a folyamatnak az elején Pál apostol kereszt-teológiája áll. A 2. sz. közepén keletkezett apokrif Péter evangéliumban tettenérhető ez az átértékelődés, ahol a kereszt már a feltámadás és megváltás eszköze. A *Konstantini fordulat* után (335??) a kereszt, győzelmi jellé vált. A keresztényüldözés megszűnése és az egyház államvallást képviselő intézményesülése, alkalmat adott a kereszt teológiájának elmélyítéséhez is.

A kereszt jelentéstartalmának átalakulása feltétele és segítője is volt e jel mozdulattá formálódásának. A kereszt ikonográfiai jelének mozdulatként történő megrajzolása, vagyis a keresztvetés gesztusa már korán megjelenik és elterjedté válik. A 215 körül keletkezett *Traditio Apostolica*, mely jóval korábbi hagyományokat rögzít, már ír a keresztvetés szokásáról: A harmadik században a keresztelési szertartás részeként említik. (Ohm 1948. 293.) Az egyházatyák írásaiban sok adat található a keresztvetésről, mint kedvelt és gyakran alkalmazott gesztusról. Jeruzsálemi Szent Kürillosz (313-387) a hit megvallásaként a keresztvetés több alkalmát is felsorolja a megkeresztelkedők számára írt katekézisének XIII. fejezetében "Ne szégyelljük tehát megvallani a keresztre feszítettet. Bizalommal rajzoljuk homlokunkra a pecsétet minden alkalommal, és a kereszt legyen mindenek fölötti, amikor kenyeret eszünk, amikor serleget ürítünk, ki- és bemenetnél, elalvás előtt, lefekvésnél és felkelésnél, utazásnál és pihenésnél. Nagy védelmet jelent, ingyenes a szegények miatt, nem fáradságos a gyengélkedők miatt, mivel Istentől való kegyelem is, jele a hívőknek, riasztója a démonoknak.) Nisszai Szent Gergely(335/6-394) a szemre szájra és szívre javasolja rajzolni, vezeklésként minden tekintettel, szóval, gondolattal elkövetett bűnért. (Ohm 1948. 293.)

A keresztvetés formái

1. Kis keresztvetés

A keresztvetésnek ezt a korai forrásokban előforduló formáit kis keresztvetésnek nevezik.(Ohm 1948. 293., Theologische Realenzyklopädie 1983. 153.) A kis keresztvetéskor az imádkozó egy vagy több ujjal megjelöli magát, más személyt vagy tárgyat. Egy ujj esetében ez többnyire a hüvelykujj volt, de lehetett a mutatóujj is. A kereszt jele lehetett T alakú, a héber abc utolsó betűjét a taut formálva vagy + alakú. A Tau, amelyet mint kézjegyet, kultikus tetoválást használtak szignálásként és pecsétként. Szerepet játszott ebben a jelmágia és a jel apotropeikus hatásában való hit. (Onasch, 1981. 220.) Mindez továbbélt a kereszt jelében is.

A keresztvetés formái közül a kis keresztvetés a legrégebb.

A homlokra rajzolt kereszt már a 2. században feltűnik bizonyos liturgikus funkciókra. A 3. század kezdetétől a katekumenátus intézményében is megtalálható. A negyedik században már általános a keresztelés, az eucharisztia és a papszentelés szertartásában. Kezdetben csak a homlokot majd később a többi érzékszervet vagy testrészt, de tárgyakat is megjelöltek vele. (Theologische Realenzyklopädie 1983. 153.) Az eucharisztikus liturgiában (mise) csak a 4. században jelenik meg.

A liturgikus és privát vallásgyakorlatban egyaránt előfordult és használják ma is. A mai gyakorlata elsősorban a római katolikus szertartásvégzésben figyelhető meg. Evangélium olvasás előtt a pap és a hívek egyaránt keresztet rajzolnak hüvelykujjal először a homlokukra majd a szájra végül a mellre.

A görög katolikus vallásgyakorlatban a nyilvános szertartásvégzés során a népi gyakorlatban nem fordul elő. Megmaradt viszont ez az ősi forma a különböző olajkenetek kiszolgálásánál. A keresztelési szertartásban a jelöltek olajával történő megkenéskor a pap hüvelykujját a külön erre a célra megáldott

olajba mártva a keresztelendő minden érzékszervét - fülek, szemek, orr, száj - a homlokot és mellet valamint a kezeket és lábakat kereszt alakban megjelöli. Ebben az esetben a kis keresztvetés a szentség-kiszolgáltatás eszköze és formája. De nem csak formájában őrizte meg az ősiséget, hanem jelentésében is. A kereszttel megjelölés a hitelesség, a törvényesen elvégzett szertartás, tárgyak és anyagok esetében pedig a használhatóság kritériuma volt, tehát mintegy hitelesítő pecsétet tekintették a keresztet. Erre utal. a 'signum' latin szó, amely egyszerre jelent pecsétet és jelet. Signum crucis.

Az egyéni vallásgyakorlatban a kis keresztvetéssel, mint áldó gesztussal találkozhatunk. Általában szülők adják gyermekeiknek búcsúzáskor, hüvelykujjal keresztet rajzolva az elmenő homlokára vagy elalvás előtt, az ima befejezéseként. A kereszttel megjelölés a középkorban vált a kézrátételt helyettesítő áldó gesztussá, de ez a nagy keresztvetést jelentette.

2. A nagy keresztvetés

A nagy keresztvetés formája, amikor a keresztet a homloktól a mellig, majd az egyik válltól a másikig rajzolják meg. Egyes szerzők szerint a 8. századtól a szerzeteseken keresztül terjedt ez a forma, de utalás található erre már az 5. századból is. Az első biztos forrás viszonylag késői, egy 11. századi királyi imakönyv német nyelvterületről. (Ohm 1948. 294.)

A nagy keresztvetés formai elemzése során négy szempontot illetve ezek variációit kell figyelembe venni. Jelentéskülönbséggel bír az, ha valaki csak kézzel vagy valamilyen szakrális tárggyal vet keresztet, és mást jelent, amikor magára vet keresztet vagy, ha egy másik személyt vagy tárgyat jelöl kereszttel. Ez utóbbiak közé tartoznak az áldások különböző formái.

A nagy keresztvetés ma használatos formája eltérő a keleti és a nyugati egyházban. A jelen gyakorlat szerint a latin egyházban a kereszt vízszintes

szárát a baltól a jobb váll felé rajzolják meg, míg a keleti egyházban először a jobb vállra teszik a kezet és onnan vezetik a bal vállhoz.

A 12. század előtt a keresztények egységesen a jobb vállon kezdték a keresztvetést. A latin katolikusok III. Ince pápa (1198-1216) idején kezdték a keresztvetést kinyújtott ujjakkal és a bal vállon kezdve végezni. A nagy egyházszakadás után a két egyház elválásának hatalmi, politikai, teológiai és dogmatikai tartalmán túl megszülettek a gesztusok szintjén megmutató liturgikus különbségei is. A latin szertartásban a nagy keresztvetéssel kapcsolatban még a 13. század folyamán is felteszik a kérdést a liturgikus írók, hogy keresztvetésnél vajon jobbról balra vagy balról jobbra kell a kereszt vízszintes szárát rajzolni.

Mindkét formának megszülettek már a maguk korában a szimbolikus magyarázatai.

A keleti egyházban máig tovább él a 13. század előtti forma, a jobbról balra történő keresztvetés.

A nagy keresztvetés keleti és nyugati formáit összehasonlítva, a jobb és bal oldal használatának különbségén túl lényeges eltérés van a kéztartásban. A keresztvetés gesztusában fontos megkülönböztetni magát a mozdulatot és ezen belül a kéztartást

A latin gyakorlatban egészen a 13. századig a kéztartás során, és ez az áldó gesztust jelentette, a jobb kéz első három ujját nyújtva, az utolsó kettőt behajtván tartották. A 13. sz. óta általános, hogy minden ujjat kinyújtanak. Ezt a formát először V. Pius írta elő a bencések számára, ahol ez a 8. sz. óta gyakorlat volt. A nyugati egyházban ugyanezt a kéztartást láthatjuk ma is. A keleti egyház részéről a legtöbb kritika ezért érte a latin egyház gyakorlatát, mert az ujjak kinyújtásával megszüntette a Szentháromság tiszteletét kifejező formát.

A keleti egyházban eltérő a kereszttetés formája. Nem csak az irányában különbözik, hanem a kéztartás módjában is. A kereszttetés jelentése és kommunikációs értéke más, ha valaki magára vet keresztet vagy, ha más személyre illetve tárgyra. E két típust formai eltérésük miatt is meg kell különböztetni.

3. Önmagára történő kereszttetés.

A görög katolikusok megőrizték a keleti egyházban szokásos formát. A jobb kéz mutató és középső ujját összeérintik a hüvelykujjal, a gyűrűs és a kisujjat pedig lehajtják a tenyérbe. Ezzel a kéztartással vetnek magukra keresztet. Először a homloktól lefelé indulva a kereszt függőleges szárát rajzolják meg, majd a római katolikusoktól eltérően a vízszintes irányban először a jobb vállhoz érintik a kezét, és onnan vezetik a bal vállhoz. A görög katolikus kereszttetésben a kéztartásnak is megvan a konkrét értelmezése, jelentése, ami a recens anyagban éppúgy megtalálható, mint a jelenkori hittankönyvekben. A három ujj összeillesztése, a Szentháromság tiszteletének nyilvános gesztusa. Azt jelenti, hogy egy Istenben három személy van, Atya, Fiú és Szentlélek. A két lehajtott ujj pedig Jézus kettős természetére utal, vagyis arra, hogy Jézus Isten is volt és ember is.

A kisgyerekeknek ezt a gesztust tanítják meg először a szülők, nagyszülők. A vallási nevelés első lépcsője ez, amelyben egyetlen gesztuson keresztül két hitigazságot tanul meg, és gyakorol minden gyermek.

4. Kereszttetés más személyre vagy tárgyra.

Ebben a gesztusban elkülönül egymástól a pap és nem pap által végzett mozdulat. Ha nem pap rajzol keresztet más személyre, ezt az ún. kis kereszttetés gesztusával teszik, amelyről már szóltam.

A pap keresztvetése más személyekre vagy tárgyakra az áldás vagy szentelés szertartásának része. Az áldás gesztusában a kereszt megrajzolásának mozdulata mellett gazdag információval szolgál maga a kéztartás. A pap a jobb kéz ujjával Krisztus monogramját, az IC XC betűket formálja meg. A mutató ujjat egyenesen tartva: I, a középső ujjat kissé behajlítva:C, a gyűrűs és hüvelyk ujjakat egymáshoz érintve és keresztezve:X, végül a kisujjat behajlítva:C formálódik ki a név: Jézus Krisztus, görög megfelelőjének - Iesus Christos - első és utolsó betűi. (KÉP- proszfora) A kéztartás során az emberi testrészek segítségével, egy absztrakt, verbális információt formál és közöl az áldást adó pap, amely olvasható, és a hozzá kapcsolódó dallam és szöveg egyidejűleg hallható.

A kéztartásnak ez a formája már a 6. századi athoszi festőkönyvekben szerepel az ikonfestés szabályainak leírása során. Az áldó Krisztus kéztartásaként a görög hagyomány ezt a formát rögzíti máig érvényes ábrázolási kánonként.

Összegzés

A gesztusok megőrzését a folyamatos jelhasználat garantálja. Ennek feltétele a gesztushasználat nyilvánossága. A vallásgyakorlat gesztusai, így a keresztvetés is, napjainkra visszahúzódtak a szakrális terekbe - templomok, búcsújáró helyek - és a magánélet színtereibe. Ez jellemzi a görög katolikus vallásgyakorlatot is. Ez a társadalom egészét érintő szekularizáció következménye. Felgyorsították ezt a folyamatot a szocializmus éveinek tiltásai is.

A vallási gesztusok nyilvános megjelenése, mint például keresztvetés déli harangszókor, temetési menet vagy templom előtt elhaladva, ritka látvány. Falusi környezetben a szakrális tereknek sokkal erősebb az indukáló hatása. Útmenti kereszt vagy templom előtt elhaladva a keresztvetés és kalapemelés

gyakoribb látvány, mint városi környezetben, ahol éppen szokatlansága miatt erőteljesen figyelemfelhívó a hatása.

A gesztusok visszaszorulása a nyilvánosság tereiből új formák kialakulását is eredményezheti. Erre példa az étkezés előtti és utáni keresztvetés. Az elmúlt évtizedekben vallásos szülők a menzán ebédelő gyerekeiket megtanították egyfajta titkos keresztvetésre. Az étkezés megkezdése előtt az asztal alatt a jobb kéz hüvelyk vagy mutató ujjával a bal tenyérbe kis keresztet kellett rajzolni.⁴

Egy olyan társadalmi közeg, amely ideológiai megfontolásból bizonyos nyelvi jelek használatát nem tolerálta, a saját jeleik használatához ragaszkodókat új használati formák kialakítására kényszerítette.

A görög katolikus vallásgyakorlat gesztusait vizsgálva megállapítható, hogy a keleti egyház szertartásaira és vallási életére jellemző, a dráma műfajához hasonlítható, szoros dialógusra épülő szerkezet a gesztusok rendszerére éppúgy jellemző, mint a verbális szintre. A kommunikáció különböző csatornáinak szinkretizmusa egy olyan intenzív közlésrendszert hoz létre, amely a kognitív információn túl az ember emotív megtapasztalását is célozza egyszerre. Ennek nagyon fontos, legdominánsabb elemét a vallásgyakorlat gesztusai alkotják. Míg a nyugati katolikusok vallásgyakorlatuk formáit tekintve imaéletükben ülővé váltak, a keleti egyház hagyományait képviselő görög katolikusok vallásgyakorlatukban megőriztek egy nagyfokú mozgalmasságot és ingergazdagságot. A protestáns felekezetek pedig, és itt elsősorban a magyar református egyház gyakorlatára gondolok, a kognitív funkció hangsúlyozásával az évszázadok során kiszorították a vallásgyakorlatból a nem verbális elemek nagy részét. A nonverbális kommunikáció szükségessége, mint a közvetlen emberi kommunikáció, elsősorban az

---

⁴ Telenkó Margit adatközlése. Nyíregyháza, 1999.

igehirdetés hatékonyságát növelő eszközként jelenik meg a protestáns pasztorációs teológiában. (Nagy Sarolta könyve)

A görög katolikus vallásgyakorlatban a gesztusoknak, mint sajátos kultúrahordozóknak a továbbélését támogatja az a komplex rendszer, amelybe beágyazódnak. Bizonyos szövegek, szituációk gesztusokhoz kapcsolódása segíti azok fennmaradását. A gesztus és szöveg,(*pl. Szentháromság*) gesztus és dallam/hang (*harangszó*), gesztus és illat(*tömjénezés*), gesztus és tér(*belépés a szakrális térbe*), gesztus és gesztus, gesztus és érzelmi érintettség kapcsolata, a vallási identitás olyan mélyrétegeit alkotják, amelyből bármelyik elem elő tudja hívni a másikat, vagy bármelyik elem lehetővé teszi az azonosulást a rendszer egészével. A gesztusok és azok rendszerbe ágyazottságának vizsgálata a vallási identitás kutatói számára az identitásnak egy látszólag apró, de mélyen gyökerező, és nagy megtartó erővel bíró elemét tárja fel.